

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

ved W. Christiansen, Chr. Stenz og Inger Bjørn Svensson

INDHOLD:

Inger Bjørn Svensson:
Bag facaderne i Tønder

Karl Clausen:
En sang og dens skæbne på Als

H. V. Gregersen:
Præstefamilien Grauers skæbne

H. K. Kristensen:
Rejsbykalk

Nye bøger

Skibe på bjerget

NUMMER 3 · 1. MARTS 1963 · 39. ÅRGANG

*Historisk Samfund for Sønderjylland,
Åbenrå byhistoriske Forening
og de tre oplysningsforbunds*
sidste foredrag i serien

Åbenrås historie i mands minde

afholdes på statsskolen mandag den 18. marts kl. 20. –

Landsarkivar Johan Hvidtfeldt taler om:

Åbenrå under besættelsen

Tønder Torv med rådhus, den gamle klosterbygning og kirken i baggrunden. Kun syv af mindretallets medlemmer er ansat i offentlig tjeneste, og de er alle syv kommunalt ansatte.

BAG FACADERNE I TØNDER

Kaare Svalastoga og Preben Wolf: En By ved Grænsen.
Gyldendals Uglebøger nr. 52.

Af Inger Bjørn Svensson.

I 1958 blev det daglige liv i Tønder underkastet en tilbundsående analyse med særligt henblik på den omgangsform, det danske flertal og det tyske mindretal er fundet frem til indbyrdes. Undersøgelsen, hvis resultater er fremkommet på grundlag af en lang række interviews med grænsebyens borgere, er led i en større undersøgelse, der er tilrettelagt af Unescos socialvidenskabelige institut i Köln; formålet er udforskning og sammenligning af grænseproblemer.

Værdien af en sådan analyse kan diskuteres. Der er i alle fald ikke kommet en eneste sensationel afsløring frem om dagliglivet i Tønder – de fleste med noget kendskab til byen kunne sige omtrent det samme uden at spørge sig frem (jævnfør det af Mosbech citerede stykke side 158), men naturligvis er det rart at få fornemmelser underbygget med konkret talmateriale. Ikke mindst, når tallene skal anvendes internationalt.

Man har spurgt om sprogvaner, om indstilling til kirke og skole, om fri-

tidsinteresser og parternes mening om modparten (disse svar er næsten for pæne til at være sande, men da alligevel af værdi, selv om bogens forfatter ikke synes at værdsætte dem), der blev spurgt om forhold på arbejdsplads og i hjem, om holdningen overfor internationale problemer (forbavsende ens), om folks syn på »blandede« ægteskaber og på naboer – her er ganske unødvendige paralleler fra andre verdensdele trukket frem, men forøvrigt er Tønder-tallene for små til at berettige den forbavselse over resultatet, man når frem til.

Alt i alt bekræfter tallene, at en minoritet er udsat for at opluges i det lange løb, og der er mange interessante enkeltheder, ikke mindst er de ordret refererede svar, hvor parterne karakteriserer sig selv og de andre, morsomme. Og konklusionen er sikkert rigtig: at Tønder udmærket kan tjene som mønster, hvor det gælder de mere beskedne, men alligevel så vigtige internationale målsætninger som gensidig tolerance og tilpasning til en rimelig og værdig livsform for begge parter.

*

Uden at være lyseslukker må man dog have lov til at trække en række enkeltheder frem, som burde have været formuleret anderledes. Det er ikke uden grund, at en tøndring spurgte, om der nu også var en sønderjyde med blandt undersøgelsens medarbejdere. Desværre for forfatterne er hans synlige lettelse over det bekræftende svar ikke helt berettiget.

Det foreliggende materiale skal dels vurderes som et bidrag til en international undersøgelse, dels som en orientering for danske læsere om grænseforhold i Tønder. Disse to ting er vanskelige at få til at gå op i en højere enhed, og det er da heller ikke lykkedes.

Til trods for at undersøgelsen har haft til formål at belyse nuancerne i det nationale adfærdsmønster og mulighederne for at forbedre det, er der gjort for lidt for at belyse nuancerne i udgangspunktet: Det nationale sindelag. Man har enkelt og håndfast rubriceret de udspurgte personer som danske, hvis de selv betegnede sig som danske, og som tyske, hvis de selv betegnede sig som tyske. At der blandt de 19 udspørgere, der identificerede sig med det danske flertal, var en, der gjorde den forklarende tilføjelse, at han »formentlig måtte siges at tilhøre det danske flertal, men at han iøvrigt var ret indifferent overfor nationalitetsspørgsmålet«, har mærkelig nok ikke påvirket undersøgelsens tilrettelæggelse. Det havde ellers været interessant og rigtigt at få opdelt det danske flertal i hvert fald i to grupper, nemlig »gode danske« og så folk, der vel regner sig for placeret i den danske befolkningsdel, men alligevel er »ret indifferente overfor nationalitetsspørgsmålet«.

Mellem de danske og tyske har man ved undersøgelsen kun fundet så få nationalt neutrale, at man end ikke fandt det umagen værd at undersøge dem nærmere. Man supplerer med den historiske konstatering, at gruppen

I Uldgade i Tønder foretrækker man karnapper for gadespejle, når man skal holde øje med naboernes færd.

af neutrale eller »blakkede« ved folketingsvalget i 1926 blev fikseret med 30% som et maksimum, idet Cornelius Petersens selvstyrebevægelse opnåede 2117 stemmer ved dette valg, svarende til 30% af samtlige afgivne stemmer i Nordslesvig. Man glemmer, at her var tale om en ren bondebevægelse, og at der f. eks. også blandt de socialdemokratiske stemmer ganske givet var mange, der var nationalt neutrale. De neutrale må endvidere formodes at være relativt stærkt repræsenteret blandt de 230% uafgivne stemmer ved dette valg, idet de nationalt engagerede sædvanligvis føler det som en forpligtelse at afgive deres stemme.

Det nationale billede er ikke blot et spørgsmål om dansk og tysk, men der er en hel skala af standpunkter fra det yderligtgående danske til det yderligtgående tyske med mange mellemformer. Hjemstavnsbevidste bønder eller internationalt orienterede arbejdere vil under normale forhold være med til at præge en gruppe, der er loyal overfor staten, hvad enten den er dansk eller tysk, og som placerer sig indenfor dennes rammer uden

at være nationalt engagerede, men som under særlige omstændigheder kan slutte sig til den nationale opposition, for eksempel hvis deres økonomi ødelægges eller demokratiets rettigheder trædes under fode.

Lederne af undersøgelsen sonderer for skarpt mellem dansk og tysk. Man taler således side 48 om tysk nationalisme, hvor det i virkeligheden drejede sig om slesvigholstenere i opposition til Prøjsen. Og man opdeler i danske og tyske stemmer uden at nævne, at socialdemokraterne før 1920 henregnes til de tyske og efter 1920 til de danske stemmer. En nøjere gennemgang af stemmetallene i Tønder ville have givet en bedre forståelse af baggrunden for undersøgelsen.

Utilfredsstillende er også omtalen af afstemningsbetingelserne i 1920, hvor man dels ikke nævner oversætterfejlen i Versaillestraktaten, dels skriver »– bestemmelse, hvorved man kom til nærmest at begunstige den danske stemmeafgivning«, uden at gøre opmærksom på, at den i Tønder gav 145 stemmer fra folk, der var født syd for første zone, men kun 26 fra folk, der var født nord for. Om en anden bestemmelse hedder det, at den var »nok mest i tyskernes favør«. Man burde have tilføjet, at den tilførte Tønder 866 stemmer fra tilrejsende sydfra, men kun 155 tilrejsende nordfra.

Videre bruges udtrykket »overenskomster« side 20 om resultatet af dansk-tyske mindretalsforhandlinger med Bonn i 1955 – der blev netop ikke nogen overenskomst ud af forhandlingerne, men to ensidige erklæringer. Og på de følgende sider fanger man, at »sproggrænsen ikke synes at være væsentlig forrykket mellem 1864 og 1920«; flere samstemmende vidnesbyrd fra grænseboere fortæller modsat, at der i årene op til 1914 skete et pludseligt og uforklarligt, omend ikke væsentligt, så dog bemærkelsesværdigt sprogskifte fra dansk til tysk langs den nugældende grænse.

Man kan ikke sige, at »Grænserevisionen i 1864« ligesom i 1920 var et »forsøg på nationalistisk løsning af grænseproblemet«, blot at »løsningen i 1920 var mere forfinet« – hvad menes der?? Og hellere end at søge en sammenhæng mellem den tekniske udvikling og den vågnende nationalitetsfølelse i begyndelsen af forrige århundrede burde man have nævnt de nye ideer bag den franske revolution, reaktionen på Napoleons invasion i forskellige lande og de franske begivenheder i 1830.

Der kunne nævnes adskillige andre passager, som burde rettes, før man sætter frimærker på pakken med papirerne til Köln, men det kan forhåbentlig nåes med endnu en kritisk gennemgang af materialet. Værre er det for danske læsere, for her er skaden sket. Bogen er udkommet, men et værk i en populær serie må tilrettelægges, så et flertal af læserne kan begribe indholdet, og dette enkle krav er ikke opfyldt.

Fremmedordbogen får skam ikke lov til at samle støv i de hjem, som anskaffer Kaare Svalastogas bog om Tønder. Her er et skønsomt udvalg

af gloser hentet fra Uglebogen: Sociometriske, ambivalente, nettoreproduktionstallet, økologiske, statuslag, segregation, interaktion, metodologiske, diskriminering, relevant, identifikationskriterierne, differentiering, korrelation, kommunikerer, interpersonelle relationer, signifikant, kumulative procenter, definerbart æquilibrium, interaktionssystem, autonomt, temporære, sociomatrix, etniske (ikke estniske) minoritetsproblemer, interaktivitet, involvere, interaktionsextensitet, integreret gruppe, informalitet og indikator. Der er flere endnu, men dette må vist være nok. Det er jo en forskrækkelig liste, og nogle af ordene står endda slet ikke i fremmedordbogen. Det aller værste er imidlertid, at langt de fleste af ordene er helt overflødige, fordi forfatterne lige så godt kunne anvende danske gloser (som til overmål hist og her er sat ind efter fremmedordet i en parentes). Man undser sig endog ikke for (side 140) at meddele, at »man kan nu opstille et såkaldt sociomatrix, hvoraf de forskellige forhold kan aflæses. Vi skal dog afholde os fra at bringe denne matrix«. Hvorfor skal læseren så bebyrdes med oplysningen om, at denne her matrix overhovedet kan opstilles? For at gøre læserens forvirring fuldkommen, kan jeg tilføje at matrix efter fremmedordbogen bl. a. kan være et moderdyr, hvad ingen ikke-sociolog bliver det bitterste klogere af, mens selv leksikonet giver blankt op for sociomatrix'en. Hører man ikke det fjerne ekko af Per Degns latinske demonstrationer overfor Erasmus Montanus give genklang i sociomatrixen? At der hist og her smutter et engelsk eller et fransk eller latinsk ord med, at der konstrueres nye ord (interviewing, iagttagbare, beboelsestid etc.), at der er uforståelige tabeller (se for eksempel side 126), unødvendige formler (side 30), og ubegribelige diagrammer (besøgsrelationerne på side 141 med den mystiske hr. detailhandler X og den selskabelige hr. arbejdsmand Y omgivet af firkanter og cirkler er misforstået videnskabelighed og papirspild) – alt dette kan man se stort på, for det kan man da springe over. Men man må ubetinget anholde stavformen Flensburg, Hamburg, Rendsburg og Süder Lügum, når der ellers bogstaveres på dansk: Holsten, Tyskland, Ejderen, Hedeby, Slien og Dannevirke.

En sang og dens skæbne på Als

Af Karl Clausen

Når en sang *traderes*, d. v. s. kommer i omløb gennem et længere eller kortere tidsrum og over et større eller mindre område, en væsentlig mundtlig meddelelsesform, støttet af afskriften, der dog sjældent indbefatter melodien – vil dens ophavsmænd før eller senere gå i glemmebogen, med

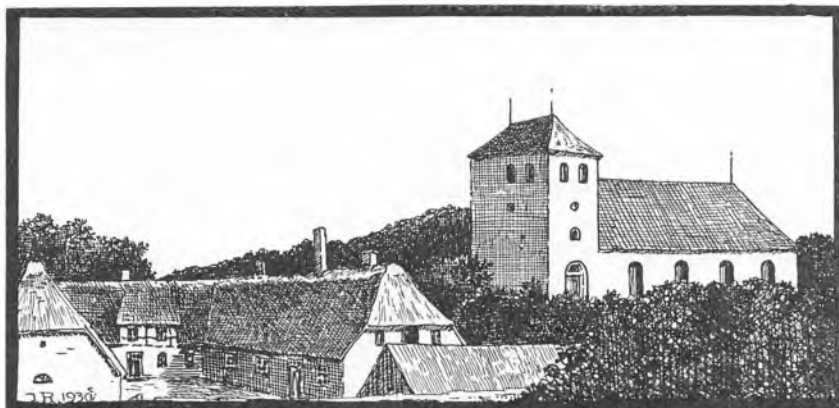
mindre særlige omstændigheder bidrager til at vedligeholde eller genfremkalde kendskabet til tekstens og/eller melodiens autorer. Folkevisen er det mest slående eksempel på total folkelig glemsomhed. Også fra nyere tid kan berettes om sådanne fortrængninger i den almene bevidsthed, blot at muligheden for at komme på spor af en sangs glemte forfatter og komponist her er så meget større. I folketraditionen forholder det sig jo sådan, at en sang ikke accepteres for digterens eller komponistens skyld, men for sine folkelige dyders skyld: en vedkommende tekst og en melodi, der føles dækkende og derfor brugbar eller ligefrem dejlig. I litterært og musikalsk dannede cirkler ved man selvfølgelig, at Goethe har digtet »Sah ein Knab' ein Röslein stehn« og at Schubert har komponeret den; men hvor mange ved besked med Heinrich Werner og hans eneste musikalske kup: den anden og mest udbredte melodi til »Sah ein Knab' –«? Hvem ud over en fåtallig fagkreds har vel anledning til at fæstne sig ved navne som Peter Faber og E. Horneman, digter og komponist til Treårskrigenes fuldtræffer »Dengang jeg drog afsted«? På anfordring vil de fleste vel nok associere Jeppe Aakjær med »Jeg er havren«; men hvor mange af gæsterne vil ved konfirmationssangens melodiangivelse »som: Jeg er havren« tænke på Aksel Agerby? Forglemmelsens slør sænker sig særlig hurtigt om de navne, der – deres fortjenester ufortalt – hører hjemme i rækken af mindre guder.

Så meget til indledning om retten til at glemme. Rimeligheden for at genopfriske glemte forhold må – ud over det elementært meddelende – søges deri, at der føjes et par livgivende træk til billedet af fortiden. Sangens historie er en spejling af bevægelser og sammenhænge, tilstande og stemninger i kulturlivet.

Her skal berettes om en tysk-dansk *Nytårssang* fra slutningen af det 18. årh., digtet af *Johann Heinrich Voss*, oversat af *Claus Pavels*, komponeret af *J. A. P. Schulz*. Den har efter alt at dømme været skattet indtil et godt stykke ind i det 19. årh., men er siden blevet så godt som glemt, undtagen i hjertet af Als: i Ketting, Sebbelev og Bro, og her uden klar bevidsthed om, hvor sangen og skikken at afsynge den nytårsaften egentlig kom fra. Dette er som sagt ganske naturligt, men med en smule forhåndsviden om sangens oprindelse må man spørge, hvordan det gik til, at Nytårssangen overlevede netop på Als, og hvordan sagen har taget sig ud for tidligere iagttagere.

Folkemindeforskeren *Henrik Ussing* kommer i sin stofrige bog »*Det gamle Als*« (fra 1926) også ind på Nytårssangen og omstændighederne omkring dens afsyngelse (se afsnittet Årets højtider, s. 121):

»I *Ketting* plejede degnen for et hundrede år siden at samles med de unge karle, når klokken slog 12, og samlede gik de op til kirkedøren og afsang en sang: »O, brødre! timen lyder, den lyder sidste gang«, hvorefter enhver gik hjem og al skyden hørte op. Sangen er digtet af lærer Hans

Ketting kirke, tegning af nu afdøde J. Raben, forfatterens slægtning.

Klein i Ketting, født i Ketting 1803, død samme sted i 1872. Men en gang, medens man stod her, hørtes et stærkt rabalder inde i kirken. Alle blev tavse og ængstelige; endelig sagde degnen: »Kom, lader os gå herfra«. Og fra denne tid blev de stående ved kirkelågen, mens de sang Nyttårssangen«.

Henrik Ussings beretning er nok et referat af, hvad man har ment og fortalt på stedet. Han anfører ikke teksten og har næppe interesseret sig synderligt for den, da den i sin art falder uden for bogens rammer; han ville ellers sikkert være studset f. eks. over sammenkædningen af dydslæren og evighedshåbet, over den udtalte venskabs- og broderskabsfølelse samt over enkeltheder som »ædel dåd« og »gravens tavse skygger« – alt sammen forestillinger og begreber, der hører hjemme i slutningen af det 18. årh., oplysningstiden, og ikke omkring midten af det 19. årh., da nævnte Hans Klein skulle have digtet og indført sangen. Melodispørgsmålet berøres ikke af Ussing.

Omtrent samtidig med Ussings bog udkommer *Nyttårssang ved Ketting Kirke*, udsendt 1925 af Lauritz Nydahl/Ketting som forlægger – en ung, musikbegavet mand, der døde i 1926, kun 21 år gammel. Den 4 sider tryksag indeholder både melodi (i Ketting-tradition) og tekst (6 vers), dog uden angivelse af komponist og digter eller oversætter. Udgi-verens broder, lektor P. Nydahl ved Lyngby Statsskole, har venligst oplyst, at det var faderen, lærer emeritus P. J. Nydahl, der stod bag udgivelsen som en opmuntring til den tuberkuloseramte søn. Om *P. J. Nydahl* oplyses, at han var født i Kliplev i 1876 og døde i Augustenborg i 1930. Af helbredsmæssige grunde måtte han tidligt træde tilbage som lærer; i 1916 bosatte han sig i Ketting, hvor han fra 1920–26 virkede som organist; i sine sidste år passede han organistembedet i Augustenborg.

P. J. Nydahl har i *Sønderjysk Månedsskrift* for januar 1928 beskæftiget sig med Nyttårssangen i Ketting; han tilføjer ud over Ussing, at man gør

ligeså i »Bro og Sebbelev på en fri plads i byerne«, og at sangen nu kan købes formedelst 50 øre hos Wilh. Hansen, samt at han har udsat den for harmonium og blandet kor. Nydahl er »ved et tilfælde« blevet klar over, at sangen oprindeligt er tysk, digtet af Joh. Heinr. Voss (Des Jahres letzte Stunde ertönt mit ernstem Schlag); han berigtiger derfor tidligere anskuelser derhen, at Klein ikke er digter, men oversætter af Nytårssangen. Nydahl mener dog fejlagtigt, at den tyske original er på 3 vers, og at Klein derfor må have tildigtet 3. Nydahl har altså kun set en forkortet udgave af Voss' digt, der er på 6 vers, og er ikke nogen steder stødt på Claus Pavels' navn som oversætter – i virkeligheden er oversættelsen vers for vers en tro gengivelse af originalens tankegang, et både behændigt og fint stykke gendigtning. P. J. Nydahl bringer altså ikke klarhed over den rolle »lærer Klein« måtte have spillet for nytårssangen i Ketting; mystikken bliver tværtimod tættere, når Nydahl oplyser, at lærer Klein (uden fornavn) er død »først i 1840'erne«, mens lærer Hans Klein hos Ussing dør i 1872. Er der måske flere Klein'er at vælge imellem? Vi vender tilbage til spørgsmålet.

Det omtalte Ketting-tryks melodiopskrift skyldes utvivlsomt P. J. Nydahl. Det samme »tilfælde« – vi gætter på en sangsamling – der for ham har røbet, at J. H. Voss var den oprindelige tyske teksts forfatter, har sikkert også oplyst ham om, at J. A. P. Schulz er melodien komponist, hvilket meddeles i artiklen. Imidlertid er Ketting-melodien tydeligvis nok den samme som Schulz' melodi, men ikke helt den samme – den er blevet »omsunget«, som man gerne kalder det i fagsproget. Nydahl formulerer på en udmærket måde, hvori denne omsyngning består, og hvad grunden kan være til, at en melodi fremtræder i to skikkelser:

»Da den i op imod 100 år er gået i arv fra slægt til slægt, uden at man siden lærer Kleins tid har brugt noder, har den fået en lidt anden skikkelse, end den sikkert oprindeligt har haft [da Nydahl jo kender Schulz' melodi, mener han med »oprindeligt« nok, at Klein for en 100 år siden har lært den korrekte melodi fra sig – men fejlkilden kan selvfølgelig gå endnu længere tilbage]. I begyndelsen er forskellen meget ringe, men senere hen har almuen valgt dur i stedet for mol, til sidst er begge melodier igen næsten ens«. Jfr. hertil eksemplerne sidenhen.

Må end lærer Kleins adkomst til digter- eller oversætteræren bestrides, er det dog rimeligt at tænke sig, at han har indført både Nytårssangen og -skikken i Ketting og nærmeste omegn og med tiden er blevet anset for at være ophavsmand til begge dele. Men der er hos Ussing og Nydahl tale om to forskellige personer – hvem af dem er den rette?

Vi har hidindtil sammen med vore hjemmelmænd fra en nutidsagttagelse bevæget os bagud i tiden. Vi vil herefter prøve på at gå fremad i

tiden fra Nytårssangens tilblivelse til dens oversættelse og videre til dens værdsættelse og udbredelse. Den efter alt at dømme mere end 100-årige Ketting-tradition har sandsynligvis sin rod i denne udvikling, hvor den rigtige Klein må have spillet *formidlerens rolle*.

Johann Heinrich Voss (1751–1821) tilhører som ånd og digter slutningen af det 18. årh. Det var en yndlingstanke i tiden blandt poeter og musikere, at kunstnerens fornemste opgave var af folkelig art, at det gjaldt om med *sangen* at nå så brede kredse af folket som muligt for således at bidrage til forædling og forskønnelse af livet, i samværet og ved arbejdet. De rette sange burde altså skabes for at inddække et forventet folkeligt behov – for alle stænder, i alle livets situationer. Tanken er i sin demokratiske optimisme betegnende for oplysningstiden, i sin praktiske udførelse oftest tør og skematisk. Men hvor reelle hensigter forenes med sand følsomhed og oprindelig fromhed, kan fremstå gyldige udtryk for menneskelige situationer og vilkår. Vi kan nævne Matthias Claudius' Aftensang (Sig månen langsomt hæver, 1779) – og J. H. Voss' Nytårssang.

Voss' foretrukne komponist var *J. A. P. Schulz* (1747–1800), med hvem han fra 1780 stod i hyppig brevvæksling om deres fælles anliggende, sange og viser for folket. I marts 1784 sender Voss en ny nytårssang til Schulz. I november samme år nævner Schulz en passant en tekstredaktion. Og den 2. januar 1785 skriver Voss til Schulz som nytårshilsen: »Wir haben beim Schluss des alten [Jahres] mein Lied nach Eurer schönen Melodie gesungen«.

For eftertiden står Schulz væsentlig som komponisten af *Lieder im Volkston* i tre bind: 1782, 1785 og 1790. Midterste bind indeholder Nytårssangen, der første gang havde været offentliggjort dec. 1784 i en journal. Schulz' viser og idéer om folkesangens fremme havde vakt den største opmærksomhed i Danmark. Han hidkaldtes som kapelmester ved Det kgl. Teater, hvor han virkede fra 1787–95, med den sideløbende forpligtelse at tage vare på skole- og folkesangen. I 1792 udgav Kn. L. Rahbek »Viser og Sange af Hr. Capelmester Schulz, udgivne med danske Tekster« – blandt disse Nytårssangen i oversættelse af *Claus Pavels* (1769–1822). Pavels var nordmand og studerede teologi i København; han virkede siden som præst og biskop i sit hjemland. Hans studentertid og første kandidatår i København strækker sig fra 1785 til 1793, netop den tid, da klublivet havde sin første opblomstring. I dette miljø hører Nytårssangen jo hjemme, i den alvorlige del af festen, blandt veltænkende »brødre« som Rahbek, Pram, Riber, Guldberg og andre: »O brødre! timen lyder « – tiltaleformen er ikke en floskel, men genspejler et fortrolighedsforhold og en grundindstilling hos ligesindede og ligestillede. Blandt disse var Claus Pavels velanskrevne som poet; han skrev bl. a. fem salmer, som optoges i den nye evangelisk-kristelige salmebog 1798. Men hans poesier blegnede hurtigt og glemtes

Johann Heinrich Voss:

Neujahrslied

Des Jahres letzte Stunde
ertönt mit ernstem Schlag:
Trinkt, Brüder, in die Runde,
und wünscht ihm Segen nach.
Zu jenen grauen Jahren
entfliegt es, welche waren;
es brachte Freud' und Kummer viel,
und führt' uns näher an das Ziel.

Ja, Freud' und Kummer bracht' es viel,
und führt' uns näher an das Ziel.

In stetem Wechsel kreiset
die flügelschnelle Zeit:
Sie blühet, altert, greiset,
und wird Vergessenheit;
kaum stammeln dunkle Schriften
auf ihren morschen Gräften.
Und Schönheit, Reichtum, Ehr' und Macht
sinkt mit der Zeit in öde Nacht.

Und Schönheit, Reichtum, Ehr' und Macht
sinkt mit der Zeit in öde Nacht.

Sind wir noch alle lebend,
wer heute vor dem Jahr,
in Lebensfülle strebend,
mit Freunden fröhlich war?
Ach mancher ist geschieden,
und liegt und schläft in Frieden!
Klingt an, und wünschet Ruh hinab,
in unsrer Freunde stilles Grab.

Klingt an, und wünschet Ruh hinab,
in unsrer Freunde stilles Grab.

Claus Pavels' oversættelse:

Nytårssang

O brødre! timen lyder, –
den lyder sidste gang!
Et år forsvandt – udbrøder
i festlig afskedssang!
Blandt fjerne oldtids dage
det svandt; vi stå tilbage.
Vi smerter led; vi glæder nød –
og nærmed' os til gravens skød.

Vi smerter led; vi glæder nød –
og nærmed' os til gravens skød.

Bevinget tiden iler;
hvo har den grænser sat?
Den blomstrer, ældes, hviler
i evig glemsels nat!
Knap stamme dunkle skrifter
om fædrenes bedrifter.
Og skønhed, rigdom, magt med den
i mulm og tavshed synker hen.

Ja, skønhed, rigdom, magt med den
i mulm og tavshed synker hen.

Her hilste vi med glæde
det år, som nys forsvandt.
Ak, løsnat er den kæde,
som da os sammenbandt!
Vi venner så bortile;
de gik – de gik til hvile.
De var blandt os – de er ej mer!
Fred hvile over deres ler!

De var blandt os – de er ej mer!
Fred hvile over deres ler!

E. P. 1.

Melodi af J. A. P. Schütz

Des Jah-res letz-te Stün-de er-tönt mit ern-stem Schlag: Trinkt, Brü-der, in die
Rün-de, und wünschet ihm Se-gen nach. Zu je-nen grau-en Jah-ren ent-
fliegt es, wel-che wa-ren: es brach-te Freud' und Küm-mer viel, und führt' uns nä-her
an das Ziel. Ja, Freud' und Küm-mer bracht' es viel, und führt' uns nä-her an das Ziel.

Wer weiss, wie mancher modert
 ums Jahr, versenkt ins Grab!
 Unangemeldet fodert
 der Tod die Menschen ab.
 Trotz lauem Frühlinswetter
 wehn oft verwelkte Blätter.
 Wer von uns nachbleibt, wünscht dem Freund
 im stillen Grabe Ruh, und weint.
 Wer nachbleibt, wünscht dem lieben Freund
 im stillen Grabe Ruh, und weint.

Der gute Mann nur schliesset
 die Augen ruhig zu;
 mit frohem Traum versüset
 ihm Gott des Grabes Ruh.
 Er schlummert kurzen Schlummer
 nach dieses Lebens Kummer;
 dann weckt ihn Gott, von Glanz erhellt,
 zur Wonne seiner bessern Welt.
 Dann weckt uns Gott, von Glanz erhellt,
 zur Wonne seiner bessern Welt.

Auf, Brüder, frohes Mutes,
 auch wenn uns Trennung droht!
 Wer gut ist, findet Gutes
 im Leben und im Tod!
 Dort sammeln wir uns wieder,
 und singen Wonnelieder!
 Klingt an, und: Gut sein immerdar!
 sei unser Wunsch zum neuen Jahr!
 Gut sein, ja gut sein immerdar!
 zum lieben frohen neuen Jahr!

Måske vi og forlade
 vor bane dette år;
 tit visne træts blade
 endog i favre vår;
 tit døden os bortkalder
 i fyrig ungdoms alder.
 Og den, som vandrer her igen,
 med tårer tænker på sin ven.
 Og den, som vandrer her igen,
 med tårer tænker på sin ven.

Kun ædel dåd betrygger
 mod dødens bitterhed;
 i gravens tavse skygger
 algodhed vinker fred.
 Vi nyde, fri for kummer,
 en let og salig slummer;
 snart vækkes vi ved almagts bud –
 til evig salighed hos Gud.
 Snart vækkes vi ved almagts bud
 til evig salighed hos Gud.

Lad afskedståren rinde!
 Er vi kun dyden tro,
 i livet fryd vi finde
 og end i døden ro.
 Her må vi adskilt vandre;
 hist møde vi hverandre.
 Aftør din gråd, min ven! vær glad!
 For evig vi ej skilles ad.
 Aftør din gråd, min ven! vær glad!
 For evig vi ej skilles ad.

Æks. 2

Ketting-omsyngning af Schütz' melodi

O brø-dre! ti-men ly-der, den ly-ders sid-ste gang! Et år for-svandt-ud-
 by-der i fest-lig af-skeds-sang! Blandt fjær-ne old-tids da-ge der
 svandt, vi stå til-ba-ge. Vi suan-ter led, vi gle-dar nirt-og nær-med' os til
 gra-vens skød. Vi suan-ter led, vi gle-dar nirt-og nær-med' os til gra-vens skød.

– undtagen hans gendigtning af Nytårssangen, der åbenbart fik en smuk plads i borgerligt selskabsliv, i pædagogiske og folkelige bestræbelser og i sangforeningsliv. Jeg har ikke rede på alle de steder, hvor Nytårssangen er optrykt; men følgende oversigt giver en formodning om yndest i vide kredse, fra og med Rahbeks udgave:

Kn. L. Rahbek: Viser og Sange –, 1792 (tekst og melodi).

Nyeste Samling af Selskabssange, 1793 (tekstbog).

Nyeste Samling af Selskabssange, 1807 (tekstbog).

Lommebog for lystige Brødre, 1812 (tekstbog med både Voss' tyske tekst og Pavels' oversættelse).

O. D. Lützens Huus- og Skolesangbog, 1818 (tekstbog) med tilhørende Melodier til –, 1819.

A. P. Berggreen: Sange til Skolebrug, 1. hefte, 1834 og senere (tekst og melodi).

A. P. Berggreen: Haandværker-Sangforeningens Visebog, 1. hefte, 1847 (tekstbog; mandskor – udsættelsen har måske været håndskrevet, el. følgende samling har været benyttet:)

Samling af Fleerstemmige Mandssange, udgiven af Den danske Studenter-Sangforening, o. 1845–1850 (melodi og 1. vers).

A. P. Berggreen: Sange fra det danske Huus – og Selskabsliv, 1871 (tekst og melodi).

Ovenstående liste viser i alle tilfælde, at Nytårssangen har været holdt i hævd, så længe forbindelsen bagud til oplysningstiden og dens sang (klubvise- og Schulz-tradition) ikke er sluppet helt, eller rettere: i kredse, hvor dette ikke har været tilfældet. Den gamle Weyse f. eks. mindes i et brev (7. januar 1841) de gode gamle dage, da Nytårssangen endnu lød i det både dansk- og tysk-sprogede miljø, hvor han færdedes: »Nytårssaften sad jeg ganske melankolsk hjemme i min ensomhed og tænkte på, hvor smukt det havde været i gamle tider, da hele vort gamle søndagsselskab – var samlet hos Bruns, og spiste i den smukke sal risengrød, karper, æbleskiver o. s. v., og når klokken slog 12 istemmede Voss' og Schulz' højtidelige sang »Des Jahres letzte Stunde ertönt mit ernstem Schlag!« Det ene vers – Sind wir noch alle alle lebend, / wer heute vor dem Jahr, / in Lebensfülle strebend, / mit Freunden glücklich war? – slog mig rigtigt, thi af den hele cirkel er, på mig nær, knap to tilovers.« – Med den nye romantisk-nationale og grundtvigske tone, der prægede den danske sang fra 1840'erne, var der ingen rigtig plads mere for sange som Nytårssangen, helt præget som den er af oplysningstidens tankesæt. Højskolesangbøgerne har den ikke med, ej heller de gængse samleværker fra årtierne o. 1900 – undtagelsen er Danmarks Melodier, bind 2.

Men endnu skal nævnes et lille, gammelt og slidt samlebind fra Sønderjylland, tilhørende fru A. Clausen/Vester-Sottrup: skillingviser, arier, håndskrevne viser, en prædiken – Haderslev-tryk imellem, tre årstal an-

ført: 1799, 1829 og 1831 – og midt i det hele en torso af en sangbog, kun med s. 81–88 bevaret. Disse 8 sider indeholder en sang af Oehlenschläger, en af Baggesen, en af Ingemann – og endelig vores Nytårssang, uden forfatter- eller oversætterangivelse. Bindet menes at have hørt hjemme i Sottrup gennem 6 slægtled; formentlig har vi da at gøre med et folkeligt repertoire af sange fra første halvdel af det 19. årh. i det sydøstlige hjørne af Nordslesvig, og med et – ganske vist spinkelt – vidnesbyrd om, at Nytårssangen har været i brug på denne tid.

Holder dette stik, er det mest sandsynligt, at formidleren af nytårsskikken i Ketting hører hjemme i første halvdel af det 19. årh. Her kommer Landsarkivet i Åbenrå til hjælp. Det viser sig, at den af Ussing nævnte Hans Klein (1803–72) ikke, som anført, er lærer, men tegner sig for følgende data:

Hans Christoph Klein, f. 23/1 1803 i Ketting som søn af skrædder Herrmann Christian Klein og hustru Charlotte Maria Henriksdatter, død 30/10 1872 som opholdsmand på sit kådnersted i Sebbelev. En søn af ham var lærer i Lebøl og hed Christian Peter Klein.

Den hos Nydahl nævnte »lærer Klein« døde »først i 1840'rne«. Det svarer til følgende signalement fra landsarkivet:

Hinrich Peter Klein (broder til ovenfor nævnte Hans Christoph), født 13/6 1793; virkede som degn og lærer i Ketting til sin død 22/5 1846.

På landsarkivet findes tillige et skifte efter H. P. Klein, bl. a. omfattende en efter tidens og stedets forhold ret betydelig bogsamling på 72 bind, halvt på dansk – halvt på tysk, og i hovedsagen omfattende følgende emner: pædagogik, religion, regning og matematik, geografi, plantelære. Påfaldende er en forholdsvis fyldig forekomst af sangbøger, o. 1/10 af hele bogbestanden:

1) Sange for Almuen – 2) Danske Sange – 3) Psalmebog – 4) Passionspsalmen – 5) Liederkranz – 6) Auswahl von Liedern – 7) Lavater: Christliche Lieder.

H. P. Klein blev i 1814 dimitteret fra Vesterborg seminarium (Lolland), der grundlagdes og lededes af den navnkundige biskop P. O. Boisen (1762–1831), der i oplysningstidens ånd praktiserede en »oplyst og gavnelysten kristendom« og prises for sin positive folkelige indstilling. Af ham alene har H. P. Klein ejet tre bøger: Praktisk Religions-Underviisning (1796), Katechetik (1803), Andagtsbog (1820). Klein har på Vesterborg haft mulighed for at få et fond af kundskaber og lyst til gavnlige folkelige virksomheder.

Om han også der har lært Nytårssangen at kende, oplyser de foreliggende kilder ikke noget om. Men gode indre grunde taler derfor: Nytårssangens yndest i samtiden, P. O. Boisens litterære dannelse og åbne og

gavnelystne personlighed (hans søn af samme navn blev den unge grundtvigianismes »forsanger«), H. P. Kleins hu til sangen (jf. hans samling).

Er H. P. Klein da påviselig hverken digter eller oversætter af Nytårssangen, er han sandsynligvis formidleren af en smuk sang og en god skik i Ketting, hvor han i 1821 tiltrådte som degn og lærer. Fra Vesterborg har han nok medbragt den visdom, at ædel sang og folkelærerens eksempel kan bidrage til at mildne sæderne og forskønne livet.

Nytårssangens indførelse i Ketting – skal vi sige engang i 1820'erne – er et eksempel på oplysningstidens folke-pædagogiske ildhu; dens fortsatte brug indtil denne dag et vidnesbyrd om traditionens forunderlige magt. For burde et produkt af rationalisme og humanisme ikke forlængst være bukket under for stormløb fra romantik, grundtvigianisme og måske Indre Mission? Tanker i den retning har vistnok ikke været fremmede for spekulative enkeltpersoner.

Men gedigne folk bekymrer sig i dagens dont og årets gang mindre om kultur- og litterærhistoriske bestemmelser end om god skik og trofasthed mod mindet. Nytårssangen er et eksempel på, at gammel sang om fællesmenneskelige kår kan fornyes i sin gyldighed ved foruden ordlyden at bringe et budskab om sammenhæng i slægternes gang. Det nationale moment skal ej heller underkendes: at man efter 1864 ikke blot stadig snakkede dansk, men i højtidsfulde stunder også sang på dansk.

Men Slesvig er modsætningernes land, også i det lille og fredelige kapitel om Nytårssangen. Når medlemmer af Apenrader Liedertafel i tiden før første verdenskrig fejrede Sylvesterabend i Colosseum og ved midnatstide afbrændte en tjæretønde på Store Torv, lød også her nytårssang: Des Jahres letzte Stunde ertönt mit ernstem Schlag. Sådant fortalte mig af en gammel åbenråer, Jacob Raun, der døde for få år siden. Vi har her formentlig at gøre med en udløber af slesvig-holstensk Liedertafel-tradition.

Samme sang, og to vidt forskellige løb! Ketting-traditionen har sit udspring i monarkiets dansk-tyske fælleskultur, en strømning, der over Holsten-Kiel førte til København og derfra i fordansket skikkelse kunne nå ud til provinsen. Den senere Liedertafel-tradition er et direkte slesvig-holstensk kulturfremstød over byer som Slesvig, Husum og Flensborg. Det ville være interessant at erfare, om også andre tyske sangforeninger i nordslesvigske byer i tiden før første verdenskrig har kendt og dyrket Neujahrslied. Med krigen standsede vistnok den tysk-sprogede tradition.

I Ketting er Nytårssangen fortsat under røgt og pleje, nu under sognepræst H. Damgaard og frues auspici; den repeteres og indøves i præstegården (efter Nydahls opskrift), og nytårsaften kl. 12 synges den af både gammel og ung foran kirkedøren. I Sebbelev er pladsen med sprøjtehuset samlingsstedet. I Bro var det ved gadekæret; men med de nye vejanlæg er både kær og sang forsvundet her.

(de i teksten nævnte skrifter medtages ikke her)

1. Gedichte von Johann Heinrich Voss. Erster Band (Hamburg 1785).
2. Briefwechsel zwischen Johann Abraham Peter Schulz und Johann Heinrich Voss (Schriften des Landesinstituts für Musikforschung, IX, Kiel 1960).
3. Claus Pavels's Biografi og Dagbøger, udgivne i Uddrag af Claus Pavels Riis (Bergen 1864).
4. A. P. Berggreen: C. E. F. Weyses Biographie (København 1876).
5. A. Arnholtz, N. Schiørring og F. Viderø: Gamle danske Viser I-V (1941-42). Nyttårssangen er her – første gang i nyere tid – optaget i 3. hefte med melodien i klaverudsættelse og med fuldstændig dansk tekst.
6. Om P. O. Boisen: Erslews Forfatter – Lexicon (1843), samt Michael Neiiendams artikel i Dansk biografisk Leksikon (1934).
7. Om H. P. Klein: H. Friis-Petersen's Dimittender fra Vesterborg Seminarium (mskr. på Landsarkivet Aabenraa), samt Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarvog for 1960; endvidere arkivalier og oplysninger, fremskaffet af Landsarkivet, Aabenraa.
8. Båndoptagelse 2/12 1962, ved Karl Clausen og Johann Thoms, af Nyttårssang og samtaler med sognepræst H. Damgaard, kirketjener Chr. Clausen, Peter Nielsen (alle Ketting), samt fru Anna Kirk (Sebbelev).

Præstefamilien Grauers skæbne

Af H. V. Gregersen

Siden 1693 har fem generationer af familien Grauer virket som præster ved forskellige af vor landsdels kirker. På Treårskrigen tid var endog tre brødre af dette navn præster i nordslesvigske sogne. Alle tre sluttede sig til den slesvig-holstenske sag og måtte derfor i 1850 forlade deres menigheder: *Hieronymus* Kliplev, *Arend Detlev* Moltrup-Bjerning og *Otto Georg* Hjordkær.

Mest omtalt i samtiden blev vel *Otto Georg Grauer*, der af den provisoriske regering var blevet indsat i Hjordkær som afløser for *Jep Hansen*, sognets præst gennem mange år. Dette var sket, skønt kun otte af sognets i alt 88 stemmeberettigede beboere havde stemt på de to præster, der var blevet foreslået af den provisoriske regering, og af dem stemte endda kun seks på Grauer (Peter Matzen, Christiansminde; Peter Lorentzen, Nyværk; smed Hans Dall, Årslev; Christen Jørgensen, Sdr. Ønlev; Christen Ebsen og Peter Jessen, Nr. Ønlev; de to andre var Schlüter, Nybøl, og kromand Fr. Jacobsen, Hjordkær).

Arend Detlev Grauers stilling i Moltrup og Bjerning, hvor han under krigen havde afløst *Hans Wilhelm Hertel*, var ikke stort bedre. Folk søgte ikke mere til de to kirker. Ved hans sidste gudstjeneste var kun tre koner og nogle af præstegårdens tjenestefolk til stede.

Den ældste af de tre brødre, *Hieronymus Grauer*, havde været i Kliplev siden 1837, men også han blev »entlediget« på grund af sin politiske holdning under krigen.

De tre præster havde endnu en broder, *Jakob Jørgen Grauer*, der adskilte sig fra de andre ved at være mediciner – og dansksindet. Han var nemlig gift med *Nicoline Dorteia Aagaard*, en datter af den gamle, danske provst i Agerskov, topografen *Knud Aagaard*. Livet igennem var han en af danskhedens støtter i Åbenrå, hvor han havde nedsat sig som læge. Efter Treårskrigen fik han desuden ansættelse som fysikus. Et meget åbenhjertigt brev i den anledning fra amtmand *Heltzen* til ministeren for Slesvig, *F. F. Tilsch*, er tidligere offentliggjort i *Sønderjysk Månedsskrift*, 1953, s. 94.

At hans præstebrødres skæbne efter krigen ikke var ham helt ligegyldig, vidner efterstående brev til *Th. A. J. Regensburg* om. Som drenge var de blevet forberedt til den lærde skole hos pastor *Johann Heinrich Prehn* i Bjolderup (se herom Bjolderup Sogns Historie, 1951–56, s. 94), hvis søn og efterfølger også måtte forlade sit sogn i 1850. På baggrund af drengeårenes kammeratskab skrev fysikus Grauer da følgende brev:

J. J. Grauer til Th. A. J. Regensburg 1852 13/9.

Høistærede Herr Justitsraad!

De vil, haaber jeg, undskyldte, at jeg fortrolig skriver til Dem, naar jeg minder Dem om vort gamle Venskab, om den Tid, da vi som Drenge læste og morede os sammen i Biolderup Præstegaard. Det er imidlertid ikke i eget Anliggende, jeg skriver til Dem, men for en Broder af mig, som har anmodet mig derom. De erindrer vistnok, at mine tre Brødre for omtrent 1¹/₂ Aar siden bleve afskedigede fra deres Præsteembeder, de to af dem, fordi de af den saakaldte Fælledsregjering vare blevne forflyttede, den ene fra Leck til Jordkier, den anden fra Loit til Moltrup. Den ene, som var bleven forflyttet til Jordkier og er ung og ugift, har modtaget en Anstilling i Tydskland. Den anden, som var Præst i Loit og senere i Moltrup, er ældre, har Kone og Børn og ingen Formue og vil derfor ogsaa blive nødsaget, at modtage en Anstilling i Tydskland, hvis han ikke, hvad der ville være ham meget kjærere, kan gjøre sig Haab om, atter at blive ansat her, og det er i denne Anledning, jeg tillader mig fortrolig og aabent at skrive til Dem, høistærede Herr Justitsraad, og at meddele Dem følgende korte Oplysninger om ham.

Jeg maa da nærmest sige Dem, at han desværre ligesom mine andre Brødre var slesvigholsteensksindet, dog uden at han nogensinde har taget virksom Deel i denne Retning, det være med Petitioner, Underskrifter eller deslige. Han var Diaconus i Loit i omtrent 16 Aar og meget afholdt af omtrent alle Sognets Beboere, saavel dansk som tydsk sindede. Dette Embede var imidlertid kun lille og paa Grund deraf lod han sig under Fælledsregjeringen forlede til at søge det større Embede i Moltrup. Dette var vistnok en stor Feil, men den kan efter min Overbevisning noget undskyldes

ved den daværende Tids usikre og vrang Anskuelse. Nu da den politiske Ruus for største Delen har lagt sig her i Egnen, er ogsaa min Broder ganske anderledes, og saa meget kan jeg sige med Vished, at en stor Deel af de Præster, som i Slesvig have beholdt deres Embede, have virket langt mere i tydsk Retning, end han. Der lader sig vistnok sig meget imod at ansætte eengang afskedigede Præster, men herved maa dog nærmest tages Hensyn til Grunden til Afskedigelsen, som ved min Broder ikke er at søge i nogen- somhelst Renitenz, men kun i hans Forfremmelse under den oprørske Re- gering, og paa den anden Side er det vist, at just min Broders Ansættelse, da Navnet Grauer her i Egnen har en god Klang, ville bidrage til Forsø- ning, ligesom jeg ogsaa troer, at han i en endnu tydsk sindet Egn som Præst ville virke til Gemytternes Beroligelse. ·

Efter disse Oplysninger og Bemærkninger, som ere udsprungne af en oprigtig og velbetænkt Overbeviisning, da Danmarks Vel ingen kan ligge mere paa Hjertet end mig, tillader jeg mig i Fortrolighed at spørge Dem, høistærede Herr Justitsraad, om De mener, at min Broder kan gjøre sig Haab om Ansættelse, naar han tillader sig at indgive Ansøgning f. E. om Braderup eller Ladelund, som nu ere vacante. Han ville selv i denne An- ledning have reist til Kiøbenhavn, for at eftersøge en Audience, men da Reisen er temmelig kostbar, tilbød jeg ham, stolende paa Deres Godhed og Bekendtskab til mig og min Familie, først at skrive til Dem, paa hvilket Brev min 77 Aar gamle og svage Moder, som er i Fortvivelse over hendes Sønners Skjæbne, især naar de ville forlade Landet, har sat al hendes Trøst og Haab.

I Haab om, at jeg snart tør imødesee et Svar fra Dem, forblive jeg med særdeles Høiagtelse Deres ærbødige

J. Grauer, const.

Apenrade Physikat, d. 8 Aug. 1852.

★

Gode forbindelser hjalp dog ikke i dette tilfælde! De tre brødre måtte alle vandre i udlændighed. Den ældste, *Hieronymus*, døde 1857 som præst i Burg an der Wupper; de to yngre oplevede derimod at ende deres dage i hjemstavnen, da historiens blad atter vendte sig i 1864. Fra Schwelm i Westfalen kom *Otto Georg* til Vilstrup, mens *Arend Detlev* – efter en tid som privatlærer i Ris – kom til Burkal.

REJSBYKALK

Af H. K. Kristensen.

Den 24. februar 1299 sluttede biskop Kristjern i Ribe en overenskomst med abbed Gunner i Løgumkloster. Det bestemtes, at klosteret for at være fri for biskoppens gæsteri bl. a. skulle afstå til bispestolen sit godt på Abterp mark i »Bredewadt« (Brede) sogn og dets ejendomme i Ballum marsk; dog forbeholdt munkene sig ret til at grave »schillæ« (muslingskaller) ved stranden i Ballum marsk og oplægge dem på landet, samt til at lade deres heste græsse på fælled, når de i den anledning var ved stranden¹).

Det er, så vidt jeg ved, det ældste skriftlige vidnesbyrd om kalkbrænding af muslingskaller ved den nordslesvigske vestkyst. Men kalkbrændingen har været øvet tidligere og ikke blot i Ballum.

Da man i det 12. århundrede begyndte at opføre stenkirker, brugte man snart skælkalk ved opførelsen. Jac. Helms mener, at kunsten at brænde skælkalk er kommet herop fra Holland, hvor man endnu tidligere brugte den slags kalk til kirkebyggeri²).

I landsbykirker, i Ribe domkirke, i Riberhus, i Riber kærgård, i hotel »Dagmar« i Ribe, i den kampmanske gård i Varde og i borgerhuse og bøndergårde rundt omkring anvendtes der skælkalk langt ned mod vore dage. Dog er Valdemarsmuren ved Dannevirke ikke muret i skælkalk, men i kalk, brændt af kalksten fra egnen ved Grenå³).

Ind i vort århundrede har man brugt skælkalk til hvidtning af huse, både ind- og udvendig, da den kalk ikke var så slem til at smitte af.

Flere steder i Vadehavet ligger der skælbanker på et par meters tykkelse, fortrinvis bestående af døde hjertemuslingers skaller, som floden gennem lang tid har kastet ind på bankerne. I forrige århundrede fandtes der særlig righoldige banker ud for V. Vedsted, ved halligen Jordsand og på Mandø knude. Forøvrigt har der været samlet skaller omtrent langs hele kysten fra Sjælborg-Langlig i Hjerding bugt til List.

Når skallerne var brændt, kalken læsket og bearbejdet, var der fremstået en skælkalkmørtel med en ganske fortrinlig bindeevne.

Ude i marsken i Rejsby enge finder man flere steder muslingskaller. Og ældre folk fortæller, at her er i gamle dage brændt kalk af muslinger. Det er utvivlsomt rigtigt.

Rejsbykalk kaldes den i Riberhus lensregnskaber.

H. K. Kristensen, der er født i 1896, bor nu i Varde, men virkede i mange år som førstelærer i Lunde. Som sekretær for Historisk Samsfund for Ribe Amt redigerer han denne vor livskraftige naboforenings årbøger. Som lokalhistoriker rangerer han blandt landets ypperste og har på dette felt med sin flittige pen skabt en righoldig produktion, således vægtige bøger om Øster Horne herred, om Nr. Nebel-Lydum sogne og Lunde sogn, hjemstavnsbogen »Fra Blåvandshuk til Kolding fjord« foruden slægts-historier og jubilæumsskrifter. Han var med i udgivelsen af »Den danske bondestand« og har derudover skrevet et utal af afhandlinger og artikler.

Ikke mindst fortjener H. K. Kristensens indsats for hjemstavnsundervisningen i skolen at nævnes. Her har han udført en betydelig pionergerning. At »Dansk historisk Fællesforening« har valgt ham til sin kasserer, er et yderligere vidnesbyrd om den anseelse, han nyder blandt lagfæller.

I 1581 byggedes ved Riberhus en ny mur på 63 alen »østen for slottet«, d. v. s. en mur, som omgav selve voldbanken bag gravene og rejste sig lodret fra deres vandspejl. Hertil brugtes 109 td. kalk fra kalkgruberne i Daubjerg og Egedal. Men tillige leverede Laurids Knudsen i Rejsby d. 4. aug. 3 tønder »Reesby kalk« à 24 skilling til muren. Forøvrigt brugtes der noget så fornemt og sjældent som 4 tønder »Sement kalck til forne mur at mure udi vandgangen med« – en udenlandsk vare, som leveredes af de driftige ribeborgere⁴).

Også præsteindberetningen fra Rejsby til Ole Worm 1638 omtaler rejsbykalken: »Ellers bruger sig fattige en ringe nering med kalk at brende af de grå skelle, de hente i stranden, når det er ebbe«⁵). – Derimod nævnes det ikke i præsteindberetningen til biskop Bloch 1766, hvor præsten ellers gør god rede for sognets næringsveje⁶).

Brændingen af rejsbykalk til videresalg må derfor nok være ophørt senest ved år 1700.

NOTER: 1. Kinch: Ribe I. 128. 2. Helms: Tufstenskirker 29, 167. Her citeret efter P. M. Gundesens fortrinlige afhandling »Skælgravning i Vadehavet« i Årb. Ribe 1941 (309-24). 3. Offa 1937, 165ff. 4. Riberhus lensregnskab 1581. 5. Da Saml 2. rk. IV. 6. S.Jy Årb. 1913 107-15.

NYE BØGER

A. SVENSSON: »DE STILLE ÅR«

En paradoksal titel, når man erfarer, at denne erindringsbog behandler tiden 1914–18, hvor forfatteren har været med i »Dødemandsdalen« ved Verdun og senere har oplevet revolutionen i det sydligste Tyskland. Men for en mand som A. Svensson, for hvem pennen var det naturlige våben, og som nu var tvunget til uvirksomhed på sit rette arbejdsfelt og til passivitet i den nationale kamp, måtte denne tid tage sig ud som et interregnum, som »de stille år«.

Der fortælles lidt i bogen, (udgivet på DY-PO BOGFORLAG, 96 sider), om krigen, men også kun lidt. De ydre begivenheder omkring udbruddet, den aktuelle situation i nationalitetskampen får lidt større omtale ligesom forfatterens egne oplevelser og hans blads, »Dybbølposten«s, skæbne samt de meningsløse arrestationer i Sønderborg, som han selv blev offer for. Men mange træk i den lille bog lader en formode, at der med »stille år« også – og måske især – er tænkt på de korte tidsrum, hvor der var lejlighed til at dyrke familielivet og den hjemlige hygge. Beretningerne herom giver vel – ganske givet ikke tilsigtet – det fineste billede af forfatteren selv.

Det ville være i høj grad ønskeligt, om langt flere af mændene fra fremmedherredømmets tid ville delagtiggøre de nuværende slægtled i deres oplevelser og erfaringer. Men det er de få, der som A. Svensson har ført dagbog, og som besidder hans egenskaber, flid, grundighed, koncentration og først og fremmest evnen til i et smukt og velklingende dansk at levendegøre situationer og indtryk fra fortiden.

POUL KÜRSTEIN: »DOMKIRKEN I SLESVIG«

Den lille bog på 43, ganske vist tæt-skrevne, sider, udgivet hos Dansk Boghandel, Flensborg, er en fortræffelig vejleder både for den kyndige og den forudsætningsløse turist, der vil besøge Sankt Peders Katedral i Slesvig. Men den er mere end det. Bogen giver ikke først og fremmest besked om kirkens indre, men samler sig mere om beretninger om mænd og kvinder, som mere eller mindre direkte har haft tilknytning til stedet. Der er sagn og anekdoter; der er domfældelser over personer – og så kan man diskutere, om en historiker – rettere historiefortæller – skal fælde domme eller indskrænke sig til bedømmelser. Et er givet: Kürsteins bog ville uden disse subjektive passager næppe være blevet så fængslende, ja gennem de mange humoristiske indslag ligefrem fornøjelig læsning. De ikke få sidespring og sidebemærkninger virker ekstra oplivende.

Og dog er det historiske stof meddelt på grundlag af anerkendte resultater inden for forskningen. Disse er Kürstein fuldt fortrolig med, så det er ikke nogen tilfældighed, at han som omtalt i januarhæftet af S. M. af Historisk Samfund for Sønderjylland er udpeget til at være tekstforfatter ved det kommende værk »Sønderjyllands Historie i Billeder«. Når han f. eks. piller glorien som det danske sprogs forsvarer af Th. Kaftans hoved, er det i overensstemmelse med dokumenterede facts.

Muligvis er visse af Kürsteins påstande lovligt frejdige, og muligvis vil nogle finde hans originale sprogbehandling for kunstig. Han anvender med forkærlighed gammeldags sprog-

lige vendinger, om for effektens skyld står ikke klart, og man har til tider en mistanke om, at han ligervis Jeppe Aakjær selv fabrikerer ord. Men da han mestrer at gennemføre stilen konsekvent, bliver helhedsindtrykket kun godt.

Bogen være hermed anbefalet til dem, der – som forfatteren siger på titelbladet – »giver sig tid til at se og har lyst til at læse«. St.

RETTELSE

I Th. Kaufmanns sidste erindringsbog: »Minder og Tanker« har der indsneget sig en lille unøjagtighed, som ved en fejltagelse ikke blev rettet før trykningen, men som forfatteren nu har bedt om at få berigtiget. På side 132 fortæller han, at statsminister Zahle og forsvarsminister P. Munch bød henholdsvis forfatteren og smedemester Fr. Christensen, Haderslev, armen, da man skulle gå til bords i Rigsdagens restaurant efter formiddagens møde, hvor

medlemmer af Rigsdagens sønderjyske udvalg forhandlede med Det økonomiske Udvalg for Sønderjylland. Ved en forglemmelse blev det ikke nævnt, at direktør Callø ligesom forfatteren blev indbudt til at sidde ved siden af statsministeren ved frokosten.

Th. Kaufmann slutter sit brev:

»Callø satte sig efter frokosten i bevægelse for at samle et flertal indenfor det sønderjyske økonomiske udvalg for en fællesudtalelse, som indeholdt mine og Callø under mødet i rigsdagsudvalget fremsatte synspunkter, hvilket også lykkedes i en sen natte-time på d'Angleterre, så der på andendags-mødet kunne fremsættes en sønderjysk flertalsbetænkning.

Dette havde sin store betydning, og man kan ikke noksom påskønne Callø arbejde i denne sag.

Når valutaordningen hos mange sønderjyder vakte misfornøjelse, skyldtes det, at genforeningen trak længe ud, så der blev lejlighed til at foregribe og forplumre sagen, særlig ved spekulation i den værdiløse tyske mark.«

SKIBE PÅ BJERGET

I dag er de kendteste skibe, der sejler til og fra havnen i Flensborg uden tvivl de små fjordbåde, som piler over til Kollund i den meget lille detailhandels interesse.

Ved man ikke stort mere om Flensborg som skibsfartsby, er det nok umagen værd at ulejlig sig op ad bjerget til Flensborg Museum, hvor der i dagene til den 24. marts vises en særudstilling om skibsfarten på Flensborg gennem århundrederne, dog med vægten lagt på sejlskibstiden.

I museets rummelige og lyse lokaler i stueetagen, som gerne bruges til særudstillinger, fanges øjet først af en del skibsmodeller, både store og små. Den største, URANIA, model af en dansk

krigsfregat fra 1719, er en votivgave (en gave, der er givet løfte om som tak for frelse fra fare eller sygdom) fra familien Detlefsen, Bommerlund, til kirken i Store Solt. Bortset fra det næsten gennemsigtige Dannebrog i agterstavnen er skibet forbavsende velbevaret; man ser på den forvirrende mængde af tove og liner fra dæk til master og rær og spekulerer på, hvor mange mand, der har været ombord, og hvor mange af dem, der blev brugt til navigation, og hvor mange, der stod bag kanonerne, når det gik løs. Men det står der ikke noget om på den lille hvide seddel foran modellen. Blandt de øvrige skibsmodeller tiltrækker tre mindre modeller af glas sig især op-

Den meterlange model af den danske krigs-fregat URANIA fra 1719 har været ophængt i kirken i Store Solt. Når skibsudstillingen på Flensborg Museum er sluttet, bliver den smukke skibsmodel, som nu er museets ejendom, ophængt i forhallen.

mærksomheden. En glas-krigsfregat fra slutningen af det 18. årh. sejler på noget, der ligner bløde, blålige glasuldsbølger; hele takkelagen er fint spundne glastråde, et fantastisk dygtigt stykke håndværk, og man ville gerne vide, hvor så snilde glaspustere havde hjemme. Men på sedlen oplyses kun modellens ejerforhold, ikke, at man intet ved om glaskunstværkets oprindelse.

En af de store monterer er forbeholdt skipperlavet i Flensborg, hvis historie rækker tilbage til engang i det 16. århundrede, hvor det skilte sig ud fra Vor Frues Købmandsgilde som et selvstændigt lav. De store sølvkrus – det ene er endda forgyldt – blev opbevaret i den gamle træ-kiste, der står ved siden af montren. Der gemte man også kassen, man samlede penge til enkerne i, og der forvarede man mellem slagene den rummelige punchebolle fra 1785, som uden tvivl er en af de mest origi-

nale puncheboller, der er fremstillet. De gamle skippere fik punchen bragt på bordet i et fajance-skibsskrog, pyntet med 64 små kanoner og ledsaget af to små fajance-redningsbåde. Hvad redningsbådene har været brugt til, er ikke godt at vide – sandsynligvis til smagsprøver, men det står iøvrigt enhver frit for at gætte, og egentlige redningaktioner har de nok ikke været brugt til.

I andre monterer ser man prøver på søfolkenes håndsnilde i de lange frivagter, der er fremlagt omfangsrige vare-liste og et steds kigger fem sørgmodige matrosansigter op på tilskueren; de havde god grund til at være triste, idet de som straf for mytteri blev henrettede i 1820, ved hvilken lejlighed skarp-retteren for sidste gang svang den store økse i Flensborg. Man kan se datidens nautiske instrumenter, både sekstanter og oktanter (de bruges begge til at bestemme skibets breddeposition, men de sidste, der har en kortere bue, anvendes ikke mere), der er kompasser, deriblandt tre kostbare kronekompasser, som også har tilnavnet sladrekompasser; de var ophængt i loftet over kaptajnens køje, så han bekvemt kunne kontrollere kursen.

Et rejsechatol er også kommet med på udstillingen, og et meget beskedent skibsapotek – det har snarere været patientens gode konstitution end de lægevidenskabelige medikamenter, der har klaret eventuelle sygdomme, og i den ene sal dominerer en gallionsfigur af fyrretræ. Rester af malingen kan endnu ses til trods for, at den i flere år har ligget på stranden ved Langballeå, før Flensborg Museums daværende leder, dr. F. Fuglsang, fik den bjærget hjem til museet. Men man ved ikke, hvorfra figuren iøvrigt stammer.

Man konstaterer, at i det 17. århundrede tog man det ikke så højtideligt med verdenshjørnerne på kortene. England ligger ganske utraditionelt med Irland øverst tværs over siderne i det

store atlas fra 1652, og på et kort, der er tegnet over Doggerbankerne i Amsterdam 1660 har den gode hollænder lidt skødesløst vippet Danmark en kvart omgang. Men udførelsen er naturligvis praktisk, fordi papirets flade udnyttes bedre.

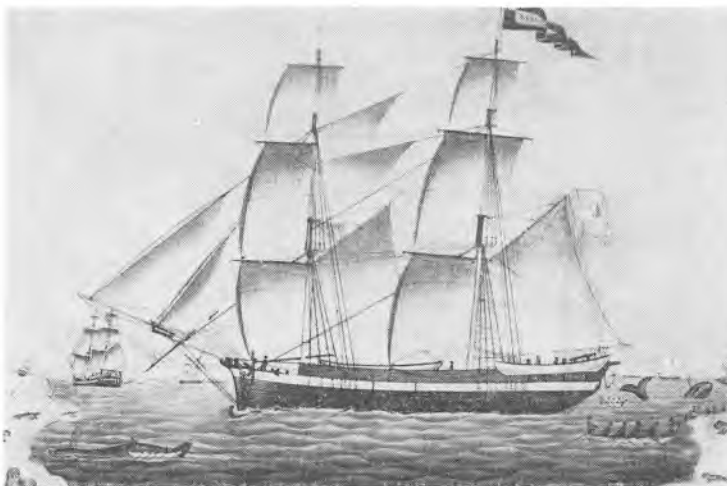
Over alle vægge sejler fuldriggere og brigge, barke, skonnerter og mange andre skibe for fulde sejl på mere eller mindre oprørte bølger, og fra alle skibe vajer Dannebrog – kun ganske enkelte har ført de slesvig-holstenske farver. Et billede af Flensborgs første damper, hjuldamperen »Køninginn Caroline Amalie«, som blev købt i England 1842 og i 1850 anvendt som dansk trop-transportskib for sluttelig at blive ophugget i 1863, danner overgang til det sidste kapitel i Flensborg skibsfarts historie, der findes i den fjerde sal. Her ser man en velvoksen model af det 200 meter lange MS Naess Favorita, som Flensborg Skibsværft har bygget i 1961. Det er det største skib, der er bygget i Flensborg, og det er udstyret med al tænkelig komfort, selv et svømmebasin – et påfund, som de gamle skipper antagelig ville have fundet ganske overflødig.

Der er således nok af interessante ting at se på, men den besøgende, der kommer ind på udstillingen uden særlige forudsætninger, bliver alligevel ladt en smule i stikken. Der er omsorgsfuldt skrevne sedler ved hver eneste ting – det er absolut en behageligere form for orientering end et katalog giver – men sedlerne oplyser oftere om ejerens navn end om tingenes historie, der dog i al almindelighed har større interesse for museumsgæsten. Og kender man ikke Flensborg-skibsfartens historie – og hvor mange har den på rede hånd? – er det svært at få de mange udstillingsgenstande anbragt på rette sted i den historiske sammenhæng. Udbyttet af museumsbesøget ville øges mange gange, hvis man ved indgangen

På udstillingen finder man tre af de sjældne og kostbare kronekompasser. Disse kompasser er beregnet til at henge i loftet over kaptajnens køje – kompasrosen vender nedad, så kaptajnen uden besvær kunne kontrollere ror-gængerens. Deraf kronekompassets tilnavn: sladrekompasset.

kunne erhverve en kort oversigt over byens handelspolitiske historie. Den skulle begynde med middelalderens slutning, hvor Flensborg overtager Lybæks tidligere rolle som mellemled mellem Norden og det øvrige Europa, og den skulle fortsætte med de forskellige perioder, hvor de flensborgske skibe først besejlede Østersøen, senere sejlede mod nord på hval- og sælfangst (på udstillingen ses med relation til denne periode blandt andet hvalfangerredskaber, der er smedet i Flensborg, fliser og andet med arktiske motiver) mod vest til Vestindien, togter, der resulterede i den hjemlige romfabrikation, og endelig mod syd til Middelhavet og længere. På udstillingen findes et kongeligt skibspas, som skulle sikre skib og besætning frit lejde, hvis algierske sørøvere skulle borde skuden i Middelhavet. Men der findes ikke nogen oplysning om, at det var så almindeligt, at flensborgske sømænd blev taget til fange af algierske kapere, at man op-

Briggen NAJADEN af Flensborg (1804) sejlede fra 1818 på hvalfangst og sælhundejagt ved Grønland. Den førtes i årene 1823–39 af kommandør N. Paulsen fra Før. På billedet, der er fra 1826, har tegneren anbragt NAJADEN i et ønskehav, hvor skibet er omgivet af sprællende hvaler, mens sæler og hvalrosser roligt ligger på iskanterne og venter på at blive fanget. I virkeligheden har fangsttogterne næppe formet sig så behageligt.

krævede en vis hyreandel til et fond, som blev brugt til løskøb af fanger.

I museets forhal er der, godt gemt oppe under loftet, en udmærket frise, der viser skibsfartens udvikling i forhold til folketallet, og hvis man kan huske årstallene for krigene, kan man også delvis regne årsagerne ud til svingningerne i Flensborg-flådens størrelse, men man savner sammenligningsgrundlag, for eksempel at omkring år 1800 havde Flensborg, København og Altona omtrent lige mange skibe i søen, efter at Flensborg havde haft en vældig opblomstringsperiode, fordi tiderne var vanskelige for Hamborg.

Der burde næsten også i vejledningen stå lidt om den rolle, landevejene kom til at spille for handelen i Flensborg, ikke alene Hærvejen, men også eksempelvis den vej, der i det 15. århundrede blev anlagt mellem hertugbyen Husum og den kongelige by Flensborg, og der skulle fortæles om, hvorledes Flensborg i hundredeåret omkring 1800 er den første by, der for-

midler forbindelsen til de oversøiske lande, ruter, som kongerigets øvrige byer efterhånden også sender skibe ad. Enkelte skelsættende privilegier og toldforordninger, der har medvirket til at ændre handelsvejene, burde også nævnes.

Med en sådan kort historisk baggrund plus eventuelle henvisninger til udstillingens enkelte numre ville der komme linie i særudstillingen. Den ville få et andet og større perspektiv end de nu fremviste, lidt tilfældigt udvalgte genstande kan give de besøgende.

Både museet og private ejer mange ting, der har tilknytning til skibsfarten i Flensborg, og som ikke har været vist. Var det ikke en idé at lave en skibsudstilling med historisk sammenhæng næste gang, de dansk-tyske dage henlægges til Flensborg? Skibsfartens historie fortæller så åbenbart om Flensborgs mangehundredeårige tilknytning til Danmark, at det ville føles rimeligt.

ibs

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

Grænselandets liv
grænselandets sang

møder De i

Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Haslev
GYMNASIUM**

Kostskole for drenge

6. og 7. hovedskoleklasse,
realafdeling og gymnasium.

Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekviperung

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye
og den ældre litteratur
på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

**Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole**

Brørup station

Graasten Bank ¹/₅

Kontortid 9-12, 2-4, lørdag 9-12

GRAASTEN

¹/₅ Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grønsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største dagblad

A. Nielsen & Co. A/S

Nykøbing Falster

A-S Faxe Kalkbrud

Frederiksholms Kanal 16

Telefon Minerva 7500

Jordbrugskalk

90% kulsur kalk i varen, som den leveres, 100% passerer 3 mm sigte

Lolland - Falsters Folketidende

Stiftets største blad

Nykøbing F.

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 13 og 18

Graasten Andelsslagteri

Aktieselskabet

Varde Bank

Filialer og kontorer
over hele Sydvestjylland

Les

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

Windfeld-Hansens

Bomuldsspinderi ^{A/S}

VEJLE

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

MAMMEN *specialsåmaskiner*
VILMO *kunstgødningsspredere*
GYRO og EXTI *kværne*
GYRO *kuledækkere*
GYRO *frontlæssere*
GYRO *grøntfoderhøstere*
GYRO *centrifugalspredere*
●
GYRO *kaffemøller*

A-S GYRO . SKIVE

Telefon 1500

Sønderjysk Månedsskrifts ekspedition: Landsarkivet, Åbenrå. Redaktionens adresse: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder. Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå. Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder.